

Het Beleefde Genot vzw

11de Thomas MANNlezing

**Philippe
Van Parijs**

**Welke
toekomst
voor de
Belgische
federatie ?**

Zondag 29 mei 2022, De Braambeier Zedelgem

Bijlage Toverberg 65 – Zomer 2022

Foto André Callier

Philippe Van Parijs

FOTO BART MAAGOU

Inleiding op de lezing door Bart Madou, voorzitter van Het Beleefde Genot vzw

Goeiemorgen Dames en Heren, op deze elfde Thomas Mannlezing.

Dames & Heren, kent u het verschil tussen een probleem en een gegeven?

Wel, een probleem is iets wat u, althans in theorie, kunt oplossen, maar een gegeven is echter iets waar u enkel rekening mee kunt houden.

Nu wat de toekomst van ons dierbaar vaderland België betreft zitten wij met zo'n probleem of gegeven, u mag zelf uitmaken tot welke categorie u het rekent, en dat probleem/gegeven heeft een naam en die naam is Brussel natuurlijk.

Wat de toekomst van de Belgische federatie betreft, er zal altijd Brussel zijn.

Professor Philippe Van Parijs doet straks een poging om in die toekomst te kijken.

Ik wil hem wel herinneren aan die oude Chinese wijsheid die zegt: 'je kunt alles voorspellen, behalve de toekomst'.

Graag het woord aan Philippe Van Parijs

Tekst bij de 11de Thomas Mannlezing door Philippe Van Parijs

Zal België barsten?

Een hard element in de Belgische bruistablet

België is geen doel op zich. Zoals alle andere instellingen is het land voor een groot deel het historische product van een toevallige samenloop van omstandigheden. *As such* kan het verdwijnen als het geen enkel nut meer heeft. Een verdwijning van België door annexatie heeft in het verleden alvast lange tijd op de agenda gestaan. Friedrich Engels keek er bijvoorbeeld vurig naar uit: “Duitsland palmt Schleswig in op basis van hetzelfde recht waarop Frankrijk steunde om Vlaanderen, Lotharingen en de Elzas te annexeren en waarop het vroeg of laat zal steunen om België te annexeren: het is het recht van de beschaving tegenover de barbarij, van de vooruitgang tegenover de stilstand.” In dat stadium bevinden we ons niet meer. Zelfs als de Europese integratie een verlies van soevereiniteit impliceert, is ze niet vergelijkbaar met een annexatie door Duitsland of Frankrijk. Een verdwijning ten gevolge van een splitsing is daarentegen helemaal niet denkbeeldig. Integendeel, ze kan zelfs makkelijker tot stand komen omdat de Europese integratie de risico's op mogelijke economische schade drastisch verminderd heeft. Een vreedzame splitsing van het land houdt voor geen enkel landsdeel een beperking van de toegang tot de markt in.

Maar zou een dergelijke splitsing uiteindelijk niet met een onoverkomelijke hindernis geconfronteerd worden? Bijna een eeuw geleden schreef de Waalse politicus Jules Destrée: “Maar als men hen [de separatisten] vraagt wat men, in het geval van een splitsing, op de eerste plaats met Brussel en vervolgens met Kongo zal doen, dan zijn ze danig in de war, en dat is effectief het

grote struikelblok waar elk zuiver separatistisch systeem tegen aanbodt.” Kongo is - in dit opzicht althans - niet langer een probleem. Maar voor al wie van een splitsing droomt, blijft de kwestie van “wat men met Brussel zal doen” nog steeds even vervelend. Zo had de separatistische denkgroep ‘In de Warande’ de intentie om een hoofdstuk van haar manifest te wijden aan Brussel, maar ze heeft zich er, bij gebrek aan een consensus, bij neer moeten leggen om het in dat hoofdstuk uitsluitend over Washington DC te hebben. Zoals Bart De Wever lucide opmerkt: “Brussel is het moeilijkste probleem. Als er in de bruistablet België één hard element zit dat niet vanzelf zal oplossen, is het Brussel.” Enkele citaten volstaan echter niet om een kwestie te regelen. Het is van belang om zonder taboes de plausibiliteit van verschillende mogelijke scenario's te onderzoeken: (1) een splitsing in tweeën waarbij Brussel bij Vlaanderen terechtkomt (*Groot-Vlaanderen*); (2) een splitsing in tweeën waarbij Brussel bij Wallonië terechtkomt (*Nation francophone*); (3) een splitsing in drieën die onafhankelijkheid verleent aan Vlaanderen en aan Wallonië en Brussel onder hun gemeenschappelijke voogdij plaatst (*Condominium*), en (4) een splitsing in drie aparte staten (*Brussels EC*).

Groot-Vlaanderen en Nation francophone

Laten we beginnen met de eerste twee scenario's. Kan men zich inbeelden dat Vlaanderen of Wallonië het aanvaardt om België te verlaten en daarbij Brussel overlaat aan het andere gewest? Dat zou, voor elk van beide, een symbolische ramp zijn. Brussel is immers een beetje ons Jeruzalem. Zeker, de religieuze dimensie is (gelukkig) afwezig: Koekelberg is geen Tempelberg. Het is in de taal, niet in de religie, dat elk landsdeel het historische fundament vindt om een legitieme claim op Brussel te leggen. Tijdens het grootste gedeelte van de geschiedenis van de stad heeft de bevolking ervan een dialect gepraat dat nauw bij het Nederlands aanleunt. Anderzijds was het in het Frans dat de hertogen van

Bourgondië Brussel tot de rang van hoofdstad hebben gepromoveerd en via het verre effect van die promotie is dat de taal die vandaag bij haar bevolking overheerst.

Maar Brussel is voor ons, Belgen, ook veel meer dan ons Jeruzalem. De stad ligt niet alleen in het centrum van ons communicatienetwerk. Zij bevindt zich ook in het hart van onze economie. Enkele cijfers om zich daarvan een beeld te kunnen vormen. Als Vlaanderen zich Brussel zou toe-eigenen, zou het bruto binnenlands product (bbp) per capita van Wallonië zich op 64% van dat van Vlaanderen bevinden. Als het daarentegen Wallonië zou zijn dat zich Brussel toe-eigende, zou zijn bbp per capita zich op meer dan 95% van dat van Vlaanderen bevinden. Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest behelst slechts 0,5% van de oppervlakte van België, maar vertegenwoordigt 19% van zijn bbp. Als men daar nog de nationale luchthaven (Brussels Airport), Leuven en Louvain-la-Neuve aan toevoegt, samen met de zones die daarrond liggen of grenzen aan de verkeersaders die ernaartoe leiden, moet men er ongetwijfeld niet meer dan 2% van het territorium van België bij nemen om een derde van zijn totale bbp te bereiken.

Het is waar dat men in Vlaanderen soms een ander geluid hoort dan het refrein “Vlaanderen laat Brussel nooit los”. Als sommigen zich niet aansluiten bij die slogan, dan is dat mogelijk gedeeltelijk omdat ze voldoende lucide zijn om te begrijpen dat een onafhankelijk Vlaanderen met Brussel een officieel tweetalige staat zou moeten worden. Het zou inderdaad ongeveer 17% Franstaligen tellen. Dat is helemaal iets anders dan de 0,7% Duitstaligen in België, en niet ver verwijderd van de 20% Franstaligen in Zwitserland of de 23% Franstaligen in Canada. Terwijl Vlaanderen zonder Brussel officieel eentalig zou kunnen blijven, zou een onafhankelijk Vlaanderen met Brussel aan het Frans een statuut moeten toekennen dat analoog is aan het statuut dat het Frans geniet in Zwitserland of in Canada en zou het dus verplicht zijn om zijn wetgeving in de twee talen uit te werken en af te

kondigen – ja, zelfs 'Vlaanderen/Flandre' op zijn postzegels te schrijven. Maar de belangrijkste drijfveer voor sommige Vlamingen om Brussel los te laten, valt ongetwijfeld eerder terug te vinden in een analogie met Ierland. De aanspraken van de Ierse nationalistische beweging hadden betrekking op het volledige eiland. Om na een lange en bloederige strijd de onafhankelijkheid te verwerven aanvaardde de Ierse onafhankelijkheidsleider Michael Collins uiteindelijk een compromis. Hij stond het noorden van het eiland af aan het Verenigd Koninkrijk. En dat heeft hem het leven gekost. Het is daarom niet verrassend dat de film die aan hem gewijd werd, een van de films is die Bart De Wever het sterkst hebben getroffen. In een interview met *Humo* heeft hij overigens opgebiecht dat hij er vaak aan dacht: “Ik heb een fascinatie voor de dood, voor de manier van sterven. Ik betrap mezelf erop dat ik veel belangstelling heb voor politici die niet in hun bed gestorven zijn. Zoals Michael Collins.”

Maar er is meer nodig dan de schaduw van een moord om de instemming van Vlaanderen met het principe “Vlaanderen laat Brussel niet los” te verzekeren. Vanwege de economische redenen die hierboven al vermeld werden, zou het opgeven van de Brusselse enclave heel wat anders zijn dan wat het opgeven van het noordelijke deel van het Ierse eiland voor de Ierse republiek betekend heeft. Voor elke rationele Vlaming zou dat een dwaasheid zijn. Des te meer omdat - in tegenstelling tot de Ieren - de Vlamingen de meerderheid vormen binnen de staat die ze zouden kunnen verlaten door afstand te doen van een deel van “hun” territorium. Men begrijpt dat Vlaanderen zich - om een dergelijke dwaasheid te vermijden - genoodzaakt zag om Brussel meteen in een stevige greep te houden door die stad als hoofdstad te kiezen, hoewel slechts 3% van de inwoners van Brussel zich Vlaming noemt. Alsof dat nog niet volstond, heeft VOKA, de invloedrijke Vlaamse werkgeversorganisatie, onlangs haar hoofdzetel naar Brussel verhuisd. De voorzitter van VOKA stelt inderdaad:

“Brussel is de hoofdstad van Vlaanderen en een sociaaleconomische troef voor Vlaamse ondernemingen. Daarom zijn we ook verhuisd van Antwerpen naar Brussel. Ik denk trouwens niet dat de Walen Brussel gaan loslaten. De verschillende gemeenschappen in ons land zijn dus verbonden.”

Geldt dat ook wel voor Wallonië? Toen het erover ging om een hoofdstad te kiezen, heeft men niet dezelfde stoutmoedigheid aan de dag gelegd als Vlaanderen. Die asymmetrie kan makkelijk verantwoord worden. Brussel is geen enclave binnen het Waalse grondgebied. Het is drie keer verder verwijderd van het centrum van Wallonië dan van het centrum van Vlaanderen. En de Brusselaars die zichzelf Waal noemen zijn nog minder talrijk dan diegenen die zichzelf Vlaming noemen. Misschien kan de beslissing om de Franstalige Gemeenschap te herdopen in “Fédération Wallonie-Bruxelles” inmiddels geïnterpreteerd worden als de laattijdige uitdrukking van een symmetrische bezorgdheid.

Wat er ook van zij, een Wallonië dat zonder Brussel achterblijft, is een Wallonië dat afstand zou moeten doen van de transfers die het momenteel vanuit Vlaanderen en Brussel krijgt toebedeeld: ongeveer 7,5% van zijn bbp als die transfers geschat worden in functie van de woonplaats, ongeveer 13% als ze geschat worden in functie van de werkplek. Als men daar de gevolgen van de herverdeling van de Belgische staatsschuld aan toevoegt, dan kan men inschatten dat de splitsing van België voor Wallonië (zonder Brussel) een bijkomende last van meer dan 9% van zijn bbp met zich kan brengen in de meest gunstige hypothese en van 18% in de meest ongunstige hypothese.¹ Als het op eigen benen

¹ Volgens het rapport van Decoster en Sas (2017) is de nettotransfer in het voordeel van Wallonië 7 miljard euro in functie van de woonplaats en 13,8 miljard euro in functie van de werkplek (cijfers van 2014). De jaarlijkse kosten van de Belgische staatsschuld bedragen op dit ogenblik ongeveer 10 miljard (met een uitzonderlijk lage interestvoet). Het criterium van de verdeling, in het kader van een scheiding door onderlinge toestemming, is een kwestie die

zou staan, zou Wallonië dus drastisch zijn publieke uitgaven moeten verminderen om te vermijden dat zijn staatsschuld niet explodeert en het niet terechtkomt in een spiraal die gevoed wordt door onbetaalbare rentevoeten. Bij dit rechtstreekse effect zou nog een onrechtstreeks effect worden toegevoegd, met name het effect op de economische activiteit door de daling van de koopkracht die momenteel op peil gehouden wordt door de transfers. De reden om Brussel (en tegelijkertijd een Vlaanderen dat vasthoudt aan Brussel) niet los te laten, is voor Wallonië dus helemaal anders dan voor Vlaanderen, maar zowel voor de een als voor de ander is het extreem moeilijk om zich een situatie in te beelden waarin het overlaten van Brussel aan het andere gewest voordeliger zou zijn dan de huidige situatie.

Als geen enkele van de twee gewesten België wil verlaten zonder Brussel, zou een van hen België dan kunnen verlaten *met* Brussel? Het antwoord op die vraag vloeit gedeeltelijk voort uit het antwoord op de vorige vraag. Zonder geweld zou Vlaanderen Brussel niet kunnen binnenhalen zonder het akkoord van Wallonië, dat zich ertegen zou verzetten, net zoals Wallonië Brussel niet zou kunnen inlijven zonder het akkoord van Vlaanderen, dat de inlijving zou weigeren. Men zou vervolgens kunnen nadenken over het unilaterale referendum: de Catalaanse methode. Maar wie gelooft er dat men, bij een dergelijke raadpleging, Brussel simpelweg zal kunnen beschouwen als een onderdeel van de bevolking van Groot-Vlaanderen of die van de Nation francophone, zoals met Barcelona gebeurd is in Catalonië? En als men de Brusselse bevolking afzonderlijk zou laten kiezen, hoeft men, in dit stadium,

onvermijdelijk controversieel is (Van Parijs, 1994). In het geval van een herverdeling volgens het bbp zou het aandeel van Wallonië ongeveer 2,3 miljard bedragen. In het geval van een herverdeling volgens de bevolking zou het ongeveer 3.2 miljard bedragen. In functie van de gekozen hypothesen zou de bijkomende last die voortaan op het Waalse budget zou wegen, zich dus jaarlijks tussen 9 en 17 miljard bevinden, met andere woorden tussen 9,5 en 18% van zijn bbp.

over de uitkomst nauwelijks te twijfelen. Als men de Brusselaars ondervraagt over het scenario dat hun voorkeur wegdraagt, is slechts 4% van hen te vinden voor een aanhechting bij Vlaanderen en 4,6% voor een aanhechting bij Wallonië, terwijl 56,7% zich uitspreekt voor een speciaal statuut voor Brussel als gewest of Europese hoofdstad.¹ Daarbij komt nog dat de Europese instellingen en Europese bewindvoerders alles in het werk zouden stellen om zowel het ene als het andere scenario te verhinderen: de annexatie van Brussel door Vlaanderen zou opgevat worden als de overwinning van een nationalistische beweging waarvoor de Unie zich genoodzaakt zou voelen om nog minder sympathie op te brengen dan voor het Catalaanse onafhankelijkheidsstreven; en de incorporatie van Brussel in een Franstalige natie zou in het verkeerde keelgat schieten bij diegenen die ervoor bevreesd zijn dat de hoofdstad van de Europese Unie in de invloedssfeer van een van de grote lidstaten zou vallen.

Condominium en Brussels EC

Door de optelsom van de bovenstaande overwegingen kunnen we de eerste twee scenario's links laten liggen. Maar de meeste van die overwegingen tasten het derde scenario, het Condominium, niet aan: dat scenario zou aan Vlaanderen en Wallonië een volledige onafhankelijkheid schenken en aan beide ook het medezeggenschap over Brussel toewijzen. Die ingenieuze formule zou het de twee grote gewesten mogelijk maken om België te verlaten zonder evenwel Brussel te verliezen. Voor de Brusselaars zou het echter aanvoelen als een koloniale voogdij, die des te pijnlijker zou zijn omdat ze gezamenlijk zou worden uitgeoefend: gedomineerd worden is niet echt een aantrekkelijk perspectief, maar "gecondomineerd" worden door twee kleine staten die constant

¹ Gegevens van Taalbarometer 3 (2011), meegedeeld door Rudi Janssens op 24 juli 2017.

onderling zouden ruziemaken, is dat nog minder. Het tijdperk van de kolonisatie is gelukkig voorbij. Maar is het niet overdreven om het te hebben over een koloniale voogdij? Bij nader inzien zouden de Brusselaars, in de meest plausibele versie van die formule, vergetenwoordigd zijn in het Vlaamse en het Waalse parlement. Maar dat zou de situatie amper meer aanvaardbaar maken. Om diegenen die er niet meteen van overtuigd zijn, toch te overtuigen, zouden we hypothetisch even willen veronderstellen dat men van Vlaanderen een condominium van Nederland en Frankrijk zou maken onder het voorwendsel dat er in Vlaanderen een groot aantal Nederlandstaligen en enkele Franstaligen leven. Men zou dan respectievelijk aan de Nederlandstaligen en aan de Franstaligen van Vlaanderen het stemrecht kunnen verlenen voor de verkiezingen van de Staten-Generaal en van de *Assemblée nationale*. Dat zou natuurlijk niet volstaan om te negeren dat Vlaanderen de facto de gemeenschappelijke kolonie van twee staten zou zijn geworden waarin de Vlamingen niet meer dan een zwakke of betekenisloze minderheid zouden vormen. Het zou niet anders zijn voor het condominium dat men al eens uitdoktert als constructie voor Brussel. Bart De Wever heeft gelijk: “De moeilijkheid is een oplossing te vinden die de Brusselaars zien zitten, want op een gegeven moment zullen zij een stem in het kapittel hebben.” Als men een oplossing moet vinden “die de Brusselaars zien zitten”, is die niet in het Condominium te vinden.

Blijft dus nog het vierde scenario: *Brussels European Capital*, onafhankelijk van Vlaanderen en Wallonië. Om dat scenario te verwerpen volstaat het niet om te dreigen met het schrikbeeld van Washington DC, waarvan de gebreken op politiek en sociaal vlak niet inherent zijn aan het statuut van federale hoofdstad. Maar het is duidelijk dat de Europese Unie geen enkele bereidwilligheid aan de dag zou leggen om zich te bemoeien in de delicate onderneming om voor dit kleine territorium een statuut van lidstaat en van hoofdstad uit te werken dat zowel voor zijn bevolking

als voor alle lidstaten aanvaardbaar zou moeten zijn. In het bijzonder zou de ontwikkeling van een werkbaar socialezekerheidssysteem een hersenbreker zijn: de bevolking van deze ministaat zal voortdurend blijven veranderen en zijn arbeidskrachten zullen voor de helft uit grensarbeiders bestaan. Die kelk zou de Europese Unie maar al te graag aan zich laten voorbijgaan. Het doorslaggevende obstakel zou evenwel van Vlaanderen en Wallonië afkomstig zijn. Zeker, voor elk van de twee gewesten zou de vernedering minder erg zijn dan wanneer Brussel zou worden geannexeerd door het andere gewest. Maar het zou voor de beide gewesten uiteraard moeilijk zijn om te aanvaarden dat ze voortaan slechts even weinig te zeggen hebben over Brussel als de Esten of de Slovaken, en zonder twijfel veel minder dan de Duitsers en de Fransen. In het licht van de ontelbare interdependenties van Brussel met de beide gewesten blijft het behoud van zoiets als België zowel voor de een als voor de ander veruit verkiesbaar boven dat radicale controleverlies.

Groot-Nederland

Uit het onderzoek van die vier scenario's lijkt het dat we zonder enige aarzeling de volgende conclusie naar voren kunnen schuiven: 'Nee, België zal niet barsten'. Maar dat zou iets te kort door de bocht zijn. Op elk van die vier basisscenario's kan zich namelijk een willekeurige combinatie van de volgende vier aanvullingen enten: (a) de hereniging van Vlaanderen met Nederland; (b) de aanhechting van Wallonië bij Frankrijk; (c) de uitbreiding van Brussel; (d) de onafhankelijkheid van de Duitstalige Gemeenschap. En als men rekening houdt met de ene of de andere aanvulling, zou dat wel eens het finale verdict kunnen beïnvloeden.

Het probleem is snel opgelost voor de twee laatste. De hypothese van een Brussel dat uitgebreid wordt met zijn hinterland, zou enkel een toename inhouden van datgene wat elk van de twee

andere gewesten zou kunnen verliezen als ze er afstand van doen. Wat de Duitstalige Gemeenschap betreft, zal die zich minder op haar gemak voelen in een onafhankelijk Wallonië dan in het huidige Belgische kader. Maar de omvorming van haar twee kleine, afzonderlijke territoria tot een onafhankelijke staat, die groter is dan Malta maar geen eiland is en vijf keer minder bevolkt is, zou niettemin hoogst problematisch zijn. Men kan het zich misschien wel inbeelden, maar die piste zou in ieder geval de kansen op de verwerkelijking van een van onze vier splitsingsscenario's niet vergroten.

De hereniging van Vlaanderen en Nederland om een nieuwe Nederlandstalige staat van meer dan 22 miljoen inwoners te vormen, zou uiteraard van een heel andere orde zijn. De scheiding van de huidige territoria van Vlaanderen en Nederland is het resultaat van een zuiver historische toevalligheid: het feit dat de Spaanse herovering in de zestiende eeuw gestopt is in Antwerpen. Als Alexander Farnese Antwerpen niet had heroverd in dienst van Filips II in augustus 1585, hadden de provincies van het zuiden deel kunnen uitmaken van de roemrijke ontwikkeling van de provincies van het noorden, bastion van de vrijheid en bakermat van de democratie, in plaats van terug te vallen onder de Spaanse dominantie. En als Farnese niet overgeplaatst en later afgezet zou geweest zijn door Filips II, zou hij er misschien in geslaagd zijn om de volledige opstandige Nederlanden te heroveren. Hoe toevallig de scheiding ook moge geweest zijn, de collectieve persoonlijkheden die er ten gevolge van de afzonderlijke historische ontwikkelingen door ontstaan zijn, zijn er daardoor niet minder verschillend door geworden: in ieder geval zodanig verschillend dat de poging om kort na de slag bij Waterloo het Koninkrijk der Nederlanden vorm te geven binnen de grenzen van wat vandaag de Benelux is geworden, op een bittere mislukking is uitgelopen.

Uit die mislukking kan echter niets afgeleid worden in verband met de kansen op een hereniging van Vlaanderen en

Nederland. In 1815 hadden we immers niet alleen te maken met het feit dat de Hollandse koning een territorium inpalmde dat naast het huidige Vlaanderen ook Brussel, Wallonië en het Groot-hertogdom Luxemburg bevatte. Het Vlaanderen en het Brabant van die tijd werden ook geleid door een elite die verfranst was, niet zozeer als gevolg van de korte napoleontische bezetting maar eerder als gevolg van het feit dat ze gedurende lange tijd deel hadden uitgemaakt van het Franse koninkrijk (wat Vlaanderen betrof), vervolgens van het Hertogdom van Bourgogne (wat Vlaanderen en Brabant betrof) en later van een Oostenrijks keizerrijk dat bezeten was van de Franse cultuur. Maar de situatie ligt nu heel anders. Sinds de periode van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden (1815-1830) heeft de Vlaamse intelligentsia een cultuurtaal aangenomen die niet de gecodificeerde versie van de Vlaamse, Limburgse of Brabantse variant van het Nederlands is, maar wel het Algemeen Nederlands, dus het Nederduits dialect van Dordrecht, dat in de 16de eeuw verkozen werd boven het Hoogduits als nationale taal van de Republiek der Verenigde Nederlanden. De taalkundige verwantschap tussen Vlaanderen en de Noordelijke Nederlanden is op die manier onnoemelijk veel sterker dan ze was onder koning Willem I, zelfs als er vandaag sprake is van enkele verzwakkende tendensen. Bovendien is de religieuze afstand (die overigens nooit reusachtig groot geweest is door het feit dat de grens die de calvinisten van de katholieken scheidt ver boven het noorden van de politieke grens ligt) sterk verkleind door het effect van de secularisering van de christelijke bevolking en van een symmetrische immigratie vanuit Marokko en andere moslimlanden. Waarom er dus niet over nadenken, waartoe ook al werd opgeroepen door verscheidene Nederlandse en Belgische persoonlijkheden¹, dat Vlaanderen opnieuw geabsorbeerd wordt door Nederland? Zou de taalkundige verwantschap niet kunnen

¹ Bijvoorbeeld Falter (1996) en De Kerpel (2007) aan Belgische zijde, Couwenberg (1998, 2007) aan Nederlandse zijde.

volstaan, zodra België ontbonden is, om de kloof te dichten die zich gedurende de scheidingsperiode van 400 jaar gevormd heeft, waardoor een economische macht tot stand kan komen waarvan het bbp even groot zou zijn als dat van Spanje?

Zoals eerder al gemeld, zorgt de onderdompeling van de beide entiteiten in de eengemaakte Europese markt ervoor dat een dergelijke schaalvergroting verstoken blijft van elk rechtstreeks economisch voordeel. Voor Vlaanderen zou het er ook niet op neerkomen om zich te verenigen met een rijkere partner in de hoop om voordeel te halen uit netto transfers. Het bbp per capita van Vlaanderen is weliswaar kleiner dan dat van Nederland, maar de ongelijkheid wordt omgekeerd als men rekening houdt met de talloze Vlamingen die hun economische activiteit uitoefenen in de Brusselse enclave. In 2014 bedroeg het bbp per capita van Nederland 38.900 euro, dat van Vlaanderen 37.400 euro en dat van Vlaanderen met Brussel 40.700 euro.¹ Een onafhankelijk Vlaanderen, dat meer inwoners zou tellen dan Denemarken, Finland of Ierland, zou er ook geen belang bij hebben om zijn volwaardig lidmaatschap van de Europese Unie te verliezen. Bovendien zou de aanhechting van Vlaanderen bij Nederland sterk gelijken op een annexatie: aan de ene kant een natie die trots is op haar geschiedenis en haar instellingen en zich bewust is van haar numerieke overwicht, aan de andere kant een kleine broer in het zuiden die zijn afzonderlijke geschiedenis enkel te danken heeft aan het feit dat hij de Spaanse herovering niet succesvol heeft kunnen tegenhouden. Een povere bekroning van de lange bevrijdingsstrijd van het Vlaamse volk! Het scenario van een aanhechting van Vlaanderen bij Nederland kan dus rustig worden opzijgeschoven, en men kan zich dan ook de speculaties besparen over de mogelijke impact ervan op een mogelijke splitsing van België.

¹ Bronnen: Eurostat en NBB.

Rattachisme

Hetzelfde geldt niet noodzakelijk voor de vierde mogelijke aanvulling: de aanhechting van Wallonië bij Frankrijk. Deze aanvulling heeft ongetwijfeld een stukje van haar aantrekkingskracht verloren door de herinnering aan het feit dat ze populair was bij de Waalse collaborateurs met het Vichy-regime. Men kan zich bovendien niet beroepen op de autoriteit van Jules Destrée: “Is het dus niet gerechtvaardigd om, wat België betreft, te spreken van een stuk van Duitsland en een stuk van Frankrijk? Maar men zou mij zeer slecht begrijpen als men daaruit zou afleiden dat elk van die stukken politiek zou moeten worden aangehecht bij een moederland.” Maar niets van dat alles moet ons ervan weerhouden om zonder taboe een variant van onze scenario’s te verkennen die niet zo zorgeloos opzij kan worden geschoven als de vorige.

Wat zorgt ervoor dat men deze variant meer au sérieux kan nemen? Zeker niet het feit dat er proportioneel een klein beetje meer Fransen in Wallonië (2,2%) zijn dan Nederlanders in Vlaanderen (2,1%). Ze zijn er trouwens nog heel wat minder talrijk dan de Italianen.¹ Veel belangrijker is het feit dat de culturele verwantschap tussen Wallonië en Frankrijk veel sterker is dan die tussen Vlaanderen en Nederland. Dat feit heeft gedeeltelijk historische redenen. Terwijl het Nederlands pas in de 19de eeuw de cultuurtaal van Vlaanderen is geworden, is het Frans van het Île de France in de Romaanse provincies van België al in de 13de eeuw aangenomen als literaire taal, met een voorkeur boven de Waalse en Picardische dialecten en het is het Frans, niet het Waals, dat zich geleidelijk aan verspreid heeft in Gaume, zoals ook in Brussel, ten nadele van de Germaanse dialecten. “Door te participeren aan de Franse cultuur”, zo schreef de kanunnik en Leuvense

¹ In 2016 waren er 79 000 Fransen, 8 000 Nederlanders en 101 000 Italianen gedomicilieerd in Wallonië; 21 000 Fransen, 138 000 Nederlanders en 24 000 Italianen in Vlaanderen. Bron: Statbel.

professor Jacques Leclercq vlak na de Tweede Wereldoorlog, “kan Wallonië er alleen maar wel bij varen als het zich zo innig mogelijk verbindt met de intellectuele ontwikkeling van Frankrijk.”

Zijn wensen zijn in de loop van de daaropvolgende decennia werkelijkheid geworden, maar hij kon niet vermoeden wat het machtige middel voor die nog steeds nauwe gehechtheid zou vormen, een middel dat de impact van vijf eeuwen cultuurgeschiedenis behoorlijk doet verbleken: de televisie. In Nederlandstalig België is het aandeel van de Vlaamse televisiezenders niet ver verwijderd van 90%, en dat van de belangrijkste Nederlandse zender komt nauwelijks aan 1%. In Franstalig België daarentegen stijgen de Franse zenders boven de 40%, in vergelijking met de 47% die de RTBF en RTL samen realiseren.¹ Wat die zenders vanuit Parijs over Wallonië uitstrooien, behoort natuurlijk niet noodzakelijk tot de zuivere Franse cultuur. Maar zelfs de Amerikaanse feuilletons, geselecteerd en gedubd door France 2 of TF1, bereiken Wallonië met een duidelijk waarneembare *French touch*. Bij die directe toegang van het Waalse volk tot de Franse media - die nooit een equivalent gekend heeft in de geschreven of gesproken pers - komt nog het feit dat de journalisten van alle Belgische Franstalige media er zelf toe neigen om meer over te nemen van wat zich voordoet en gezegd wordt in Frankrijk dan van de rest van de wereld, meer bepaald omdat geen enkel taalkundig obstakel hun toegang tot de bronnen bemoeilijkt. Bijna driekwart van de boeken in het Frans die in België verkocht worden, wordt uitgegeven in Frankrijk.² Het resultaat daarvan is dat Frankrijk - wat de affiniteit betreft waarop de gemiddelde Waal zich beroept voor zijn culturele, sociale en politieke leven - niet alleen ver uitstijgt boven elk ander buitenlands land, maar ook ver uitstijgt boven Vlaanderen.

¹ Zie respectievelijk www.cim.be/nl/televisie/openbare-resultaten en www.csa.be/pluralisme/audience/secteur/1.

² Cijfers van 2016, www.culture.be.

De aanhechting bij Frankrijk zou de Walen bovendien niet opzadelen met een gelijkaardig psychologisch probleem als dat van de Vlamingen bij een mogelijke aanhechting bij Nederland. In tegenstelling tot wat de ontbinding van België voor Vlaanderen zou betekenen, zou ze voor Wallonië niet het eindpunt van een bevrijdingsstrijd inhouden waarvan de annexatie bij een buurland de glans zou doen verbleken. Deze ontbinding zou makkelijk voorgesteld kunnen worden als de terugkeer van een bevolking naar de schoot van het moederland, waarvan die bevolking gedurende lange tijd was afgesneden door het toeval van de dynastieke opvolgingen en veldslagen. In de loop van één generatie zouden de Walen al snel aantonen dat er nergens anders burgers te vinden zijn die zo trots zijn als zij op de waarden van de Republiek en op de rol die de grote Franse natie heeft gespeeld (en zou moeten blijven spelen) in het Europese avontuur. Tezelfdertijd is het zelfs niet uitgesloten dat ze erin slagen om hun culturele regionale identiteit beter uit te drukken dan dat ze ooit hebben kunnen doen in een Belgische context, zelfs als die federaal gedefinieerd is. Waalse intellectuelen hebben zich vaak beklaagd over het misprijzen en de marginalisering waarin de Waalse cultuur gehouden werd door de Franstalige Brusselse bourgeoisie, waarvan de culturele hegemonie zich, in hun ogen, nog een keer gemanifesteerd heeft in de keuze van Brussel als hoofdstad van de Franstalige Gemeenschap van België toen België omgevormd werd tot een federale staat.¹ Op het materiële vlak zou de verhouding ook heel verschillend zijn. Het bbp per capita van Wallonië situeert zich vandaag op 61% van het bbp per capita van Frankrijk.² Zoals eerder al verklaard, zou een Wallonië dat gescheiden wordt van de rest

¹ Zie het 'Manifeste de la culture wallonne' ([Manifest van de Waalse cultuur], *La Revue nouvelle*, januari 1984) en de opmerkingen van Hasquin (1989: 57-58) en Karmis & Gagnon (1996: 461-462) over de symmetrie die er vanuit dit gezichtspunt bestaat tussen de Waalse cultuur en de Vlaamse cultuur.

² In 2015 bedroeg het Waalse bbp per capita ongeveer 20 900 euro, vergeleken met meer dan 32 400 euro voor Frankrijk. Bronnen: Eurostat en NBB.

van België zich gedwongen zien tot een *remake* van een Grieks drama – tenzij het dus ontvangen zou worden in de schoot van de grote Franse natie. Maar zou die bereid zijn om Wallonië te ontvangen?

Welkom in Frankrijk?

De kwestie wordt soms als beslist beschouwd op de basis van wat generaal de Gaulle op het einde van de jaren 1960 gezegd zou hebben. Tot tweemaal toe, in 1944 en 1963, verwierp Charles de Gaulle op ondubbelzinnige wijze de rattachistische wensen van de Waalse delegaties die hem opgezocht hadden: Geen sprake van, antwoordde hij hen, om de ontmanteling van België aan te wakkeren. Maar tegen het einde van de jaren zestig, in de loop van een gesprek op het Élysée met Robert Liénard, professor in de rechten aan de UCL en stichter van de Leuvense afdeling van de beweging *Rénovation wallonne*, zou hij zich veel verzoenender hebben opgesteld: “Maar als op een dag een politieke autoriteit die representatief is voor Wallonië zich officieel tot Frankrijk zou richten, zouden wij graag op die bewuste dag positief antwoorden op een vraag die ons volledig legitiem lijkt. Vroeger dan dat is onmogelijk. Ik heb nochtans de overtuiging dat enkel de overname door een land als Frankrijk de toekomst van jullie drie à vier miljoen Walen kan verzekeren. [...] De traditionele politiek van Frankrijk heeft er altijd naar gestreefd om de Fransen van het buitenland (“*les Français de l’extérieur*”) te laten aansluiten bij het moederland. Door een historisch toeval heeft die aansluiting (*rassemblement*) in het geval van Wallonië niet plaatsgevonden.”

Enkele decennia na de Duitse *Wiedervereinigung* zou de ontvangst zelfs nog warmer kunnen zijn. Een “rattachistische” president van de Republiek zou zich kunnen opwerpen als een Helmut Kohl van de Fransen door zonder slag of stoot een oude droom van expansie naar het noorden te realiseren. Dat de Walen

slechts “*des Français de l’extérieur*” zouden zijn, was duidelijk al de mening van Talleyrand, de toekomstige minister van Buitenlandse Zaken van Napoleon en vertegenwoordiger van Frankrijk tijdens de onderhandelingen die de onafhankelijkheid van België in 1830 bezegelden. Van zijn reis in België rond 1790 had hij het volgende uitstekende nieuws meegebracht: “Er zijn geen Belgen; er zijn er nooit geweest, er zullen er nooit zijn: er zijn Fransen, Vlamingen of Hollanders (dat is hetzelfde) en Duitsers.” Wat een zoete weerwraak. Zelfs de gemeente Waterloo zou uiteindelijk veroverd worden, en dat zonder een druppel bloed te vergieten. Maar de kostprijs zou in de miljarden liggen. Sinds het tijdperk van de Gaulle is de reële waarde van de Belgische staatsschuld namelijk vervijfvoudigd en is het bbp per capita van Wallonië ver onder dat van Vlaanderen en dat van Frankrijk gezakt. Om te vermijden dat de Walen in een situatie zouden belanden waarin ze veel armer zouden zijn, zou Frankrijk dus aanzienlijke sommen moeten betalen. Zeker, Frankrijk is rijk en de Fransen hebben de nodige miljarden gevonden voor verschillende overnames, meer bepaald van de Generale Maatschappij door Suez, van Cockerill-Sambre door Usinor, van Petrofina door Total en van GB door Carrefour.¹

Maar hier zou het om iets helemaal anders gaan. Het zouden het Franse volk en zijn vertegenwoordigers zijn die zouden moeten aanvaarden om een substantieel deel van de Belgische schuld over te nemen en gedurende onbepaalde tijd netto transfers naar Wallonië te financieren. Het perspectief om enkele miljoenen

¹ In 1988 deed Carlo De Benedetti een openbaar bod op de Generale Maatschappij van België, de belangrijkste Belgische holding, wat met succes gepareerd werd door de Franse holding Suez. Tien jaar later absorbeerde Total Petrofina, in die tijd de Belgische onderneming met de grootste omzet, verwierf Usinor Cockerill-Sambre, die lange tijd de eerste private werkgever van het land was geweest (vooraleer op zijn beurt te worden ingelijfd door Arcelor-Mittal) en nam Carrefour de controle over van Inno-GB-BM, de belangrijkste Belgische supermarktketen.

personen meer te besturen zou ongetwijfeld enkele politici verleiden, maar hoe zou men het Franse volk kunnen overtuigen, wetende dat het economische voordeel vanwege de eengemaakte markt onbestaande zou zijn en dat na die kleine demografische injectie de Franse bevolking nog steeds meer dan 10 miljoen inwoners minder zou tellen dan die van Duitsland? Wat zou men er in het bijzonder in de naburige regio van de Hauts-de-France van denken, waar het bbp per capita het zwakste van Frankrijk is, hoewel nog steeds 20% hoger dan dat van Wallonië? Zou de plaatselijke bevolking - op aansturen van het Front National, dat bijzonder sterk staat in deze regio - niet heftig protesteren tegen zo'n kostelijke annexatie?

Als Brussel deel zou uitmaken van de trofee, zou deze kwestie natuurlijk al een andere allure hebben. Met Brussel erbij zou het bbp per capita van Wallonië zelfs 10% groter zijn dan dat van Frankrijk. En in plaats van het behoud van het Europees parlement in Straatsburg tegen alle logica in te moeten verdedigen, zou Frankrijk in één beweging de hoofdstad van de Europese Unie binnenhalen. In wat tot nu toe zeker de meest stringente en meest uitgewerkte verdediging van het rattachistische scenario is, benadrukt de gepensioneerde Franse ambtenaar Jacques Lenain overigens een dergelijke gemeenschappelijke absorptie van Wallonië en Brussel: "Het Franse voordeel van een dergelijke unie met Brussel zou reëel en duurzaam zijn. Het zou ontstaan uit de invloedsradius die de plaats van Frankrijk "in" en "naast" Brussel met zich zou brengen. Een ontastbaar, maar belangrijk voordeel, dat Frankrijk op lange termijn veel winst zou kunnen opleveren." Het is overigens veelzeggend dat de cover van een editie van het magazine *Nouvel Observateur* (gepubliceerd op 7 augustus 2008), waarin een lang artikel gewijd werd aan de mogelijkheid van een aanhechting van Wallonië bij Frankrijk (zonder met een woord over Brussel te reppen), in grote letters de volgende titel droeg: "*Et si Bruxelles devenait française*". Helaas voor de rattachisten

van Frankrijk en België behoort de variant die ook Brussel bevat, om de redenen die hogerop werden toegelicht, tot geen enkel realistisch scenario.

De rattachistische gok zou bijgevolg heel riskant worden. Zich losmaken van een land met de volledige wetgeving waaraan men onderworpen is en waarvan men quasi het volledige herverdelingssysteem deelt, om zich bij een ander land te voegen, werkt direct en diep in op de materiële situatie van de hele bevolking die erbij betrokken is. Daarmee vergeleken is de Brexit een pretje. De overbrenging van de verworven rechten in het kader van het Belgische pensioensysteem zou op zichzelf al een nachtmerrie zijn en de bron van een reusachtige reeks juridische geschillen. Als de Franse bewindvoerders kunnen rekenen op de algemene overtuiging dat de absorptie van Wallonië in het belang van hun medeburgers is, zouden vele geschillen beslecht kunnen worden door gulle maatregelen ten opzichte van de ex-Belgen. Om haar Jacobijnse reflexen te beteugelen, zou Frankrijk aan Wallonië een sociaal regime kunnen verlenen dat geen enkel Waals gezin zou benadelen en een vorm van autonomie waardoor Wallonië, op kosten van Frankrijk, enkele min of meer 'exotische' instellingen kan behouden, misschien zelfs - wie weet? - gesubsidieerde katholieke universiteiten. Maar bij gebrek aan een dergelijke overtuiging zou een annexatieproject met ironie en rancune onthaald worden door diegenen die er enkel een symptoom van de megalomanie van de politieke leiders in zouden zien. Zodra de keuze voor Frankrijk uitgesproken is, kan Wallonië trouwens niet langer wachten op cadeaus van wat er van België zou overblijven, net zoals het Verenigd Koninkrijk daar vandaag niet op kan hopen vanwege de rest van de Europese Unie. En zoals in het geval van de Brexit, maar met veel meer op het spel, zou het lot van de Waalse bevolking overgeleverd zijn aan de ups en downs van lange en complexe onderhandelingen.

Deze rattachistische optionele aanvulling kan echter niet met dezelfde lichtvoetigheid als de overige drie worden weggevaagd van de tabel met mogelijke scenario's. Als het als realistisch werd beschouwd, zou de waarschijnlijkheid van de twee splitsingsscenario's (met twee en met drie) die het opgeven van Brussel door Wallonië omvatten, significant toenemen. Maar de Waalse bevolking zou zich snel bewust worden van het risico dat ze zou nemen om op die manier vanuit een financieel oogpunt slechter af te zijn en minder controle te hebben over het eigen lot dan in de huidige situatie. Dat risico houdt de romantici van het Franse moederland niet tegen om hun droom te blijven koesteren. Maar alle verantwoordelijke politici die er helder over nadenken, zullen beseffen dat ze zich niet in een dergelijk avontuur kunnen storten. Ze zullen dan wellicht eerder aangespoord worden om echt komaf te maken met de idee van een behaaglijk schuilhoekje in de schoot van een taalkundig homogene natie en om kordater dan ooit werk te maken van het welslagen van onze meertalige federatie.

Groot-Brussel of sterk België

Zelfs als we die rattachistische aanvulling erbij nemen, kunnen we dus na het onderzoek van de verschillende mogelijke scenario's concluderen dat het antwoord op onze voorafgaande vraag luidt: neen, België zal niet barsten. Voor geen enkel splitsingsscenario bestaat er een kans dat het in een afzienbare toekomst gerealiseerd wordt, op de eerste plaats omdat noch Vlaanderen, noch Wallonië van plan is om de controle die ze momenteel over Brussel uitoefenen, los te laten en omdat de enige manier om zich een onafhankelijkheid te veroorloven zonder die controle te verliezen erin zou bestaan om Brussel te herleiden tot hun gemeenschappelijke kolonie. Stevig vastgehecht aan Brussel, zijn de Vlaamse en de Franse Gemeenschap, de verlengstukken van Vlaanderen en Wallonië, als twee octopussen die verstrengeld blijven door de

hardnekkige weigering om eenzelfde prooi los te laten binnen het kader van eenzelfde staat. De drie gewesten waaruit deze staat nu bestaat, zullen dus een gemeenschappelijke politieke entiteit blijven vormen. Die entiteit mag eventueel herdoopt worden. Ze zal zeker opnieuw gemodelleerd moeten worden, en dat zal ook gebeuren. Maar België zal niet enkel moeten overleven. Het zal ook een sterke federatie moeten blijven die bevoegd is voor belangrijke competenties, en dat vanwege het antwoord dat men met eenzelfde zekerheid kan aanreiken op een tweede vraag: zal Brussel uitbreiden?

Als economische of geografische entiteit zal Brussel uiteraard blijven uitbreiden, zoals het al gedaan heeft, ver buiten de regionale grenzen. Maar zal Brussel ook uitbreiden als politieke entiteit, op een manier waarbij niet alleen de aangrenzende faciliteitengemeenten worden toegevoegd, maar zijn volledige economische *hinterland*, wat grosso modo neerkomt op de volledige voormalige provincie Brabant. Elke buitenlandse expert op het vlak van stedelijke economie of geografie die de institutionele organisatie van België bestudeert, verbaast zich erover dat men beslist heeft het land te federaliseren met zo'n beperkte ruimte voor Brussel. Om die economisch irrationele keuze te begrijpen, is het nuttig om even terug te gaan naar de jaren zestig en de twee meest bewogen episodes uit onze communautaire geschiedenis voor de geest te halen: de Vlaamse marsen op Brussel om de taalgrens definitief vast te leggen en de betogingen die hebben geleid tot de verwijdering van de Franstalige afdeling aan de universiteit van Leuven. Het was de angst voor een Franstalige "olievlek" die Vlaams-Brabant zou overspoelen vanuit Brussel en Leuven die ertoe geleid heeft dat men een smalle en vastliggende grens heeft getrokken rondom een aparte kleine zone met een tweetalig statuut, die een kwarteeuw later het Brussels Hoofdstedelijk Gewest zou worden.

Ik zal in hoofdstuk 2 dieper ingaan op de rechtvaardiging van een dergelijke grens. Al dan niet gerechtvaardigd, verklaart de invoering van die grens dat het verloop van de transformatie van België in een federale staat ertoe geleid heeft om de negentien Brusselse gemeenten te scheiden van de rest van de oude provincie Brabant, die zelf in twee eentalige provincies werd verdeeld. Die twee provincies zijn momenteel de meest welvarende van het land. Het belastbaar inkomen per capita van Vlaams-Brabant ligt bijna 10% hoger dan het Vlaamse gemiddelde. Dat van Waals-Brabant ligt 21% hoger dan het Waalse gemiddelde. Kan men zich voorstellen dat Vlaanderen en/of Wallonië op een dag vrijwillig afzien van hun rijkste provincie? Of dat de Belgische federale regering zich op een dag voldoende machtig voelt om de twee grote gewesten te dwingen om hun rijkste provincies in het voordeel van het derde gewest op te geven? De antwoorden op die twee vragen zijn voldoende evident om te kunnen besluiten: neen, in die zin zal Brussel niet uitbreiden.

Het is de beperkte omvang van zijn grenzen die een efficiënte regionalisering van talrijke bevoegdheden verhindert, wegens de ontelbare positieve en negatieve interacties tussen het kleine Brusselse Hoofdstedelijke Gewest en zijn onmiddellijke omgeving in Vlaanderen en Wallonië. Als de transformatie van België in een federale staat een gewest had voortgebracht waartoe Brussel en zijn *hinterland* behoorden, dan had men zich zonder noemenswaardige bezwaren tevreden kunnen stellen met een België *ultra-light*. Maar Brussel zal zich niet, of slechts heel weinig, buiten zijn huidige grenzen kunnen uitbreiden. Daarom zal een sterke federale staat nodig zijn die over voldoende bevoegdheden beschikt om de bijzonder intense interdependenties tussen de drie gewesten die de centrale agglomeratie van het land delen, in goede banen te leiden, op domeinen zoals de mobiliteit, de criminaliteit, de volksgezondheid, het onderwijs en, in het bijzonder, de sociale zekerheid en de fiscaliteit. De afwijzing van een groot

Brussel houdt de aanvaarding van een sterk België in, hoe anders dat eventueel ook zou kunnen zijn dan het België van vandaag.

Zou dat andere België ‘confederaal’ kunnen zijn? Dat hangt af van wat men daaronder verstaat. Tussen een confederatie en een unitaire staat is er een continuüm dat gedefinieerd wordt door het aantal en de grootte van de bevoegdheden die respectievelijk worden toegewezen aan de centrale regering of aan de regeringen van de samenstellende delen en door het gemak waarmee het centrum of de samenstellende delen de competenties die zijn toegewezen aan het andere bestuursniveau (weer) kunnen opnemen. Er is over het algemeen sprake van een *confederatie* als geen enkele belangrijke bevoegdheid stevig wordt toegewezen aan het centrum, van een *unitaire staat* als geen enkele competentie stevig wordt toegewezen aan de deelstaten, van een *federatie* als belangrijke bevoegdheden stevig zijn toegewezen aan elk van de twee niveaus en van een *federale staat* als de bevoegdheden die door de federatie worden toegekend aan het centrale niveau het hoogste gezag bevatten wat betreft het gebruik van geweld (politie en leger), de verplichte herverdeling en het verplichte onderwijs. Volgens die definities volgt uit wat voorafgaat - de kleinschaligheid van Brussel en vervolgens de verdeling van de centrale hoofdstedelijke zone van het land tussen de drie gewesten - dat het België dat we nodig hebben, meer moet zijn dan een confederatie, in casu een federatie die op zijn minst enkele kenmerken van een federale staat bezit. Maar er zijn andere definities van het ‘confederalisme’, bijvoorbeeld die van de voorzitter van VOKA: “Mijn definitie van confederalisme is de bevoegdheden zo te verdelen dat ze het efficiëntst zijn ... Als er zaken zijn die beter federaal blijven omdat het efficiënter is, dan is dat perfect voor ons.” Het België dat we nodig hebben, moet zeker confederaal zijn in die betekenis. Maar om ervoor te zorgen dat het veel beter functioneert dan vandaag, is het belangrijk om grondig zijn instellingen te blijven hervormen - ik kom er in de volgende hoofdstukken op terug -, maar

ook om, zonder naïviteit en zonder vrees, het probleem aan te pakken dat de kern uitmaakt van het onbehagen dat België kenmerkt: het taalprobleem.

Dit is het eerste hoofdstuk uit

Philippe Van Parijs, *Belgium, een utopie voor deze tijd*. Polis, 2018

Het Beleefde Genot vzw

Doornlaan 8,
8210 Zedelgem

0498.73.58.73

www.hetbeleefdegenot.be

info@hetbeleefdegenot.be

